

б до її стандартизації: ми розуміємо Тараса Шевченка в міру власних запитів. Важливо, що для нас його геній лишається своєрідним еталоном. З огляду на важливість порушеної теми, значно, що якби Шевченко не був мислителем, а лише сліпо віруючим, то, можливо, перетворився б на фанатика, а якби не відчував присутності Всевишнього, то, мабуть, став би циніком...

Тараса Шевченка важливо розглядати в контексті свого часу, його романтичної епохи, яскравим виразником якої (принаймні, в молоді роки) був цей всеохоплюючий талант. Цій темі був присвячений виступ мистецтвознавця, кандидата філологічних наук Людмили Сауленко. Вона вважає, що поява Шевченка, його унікальні поезії були підготовлені саме романтичною епохою з її підвищенням інтересом до фольклору, в тому числі тих народів, які лишалися ще на маргінесах європейської цивілізації: західних і південних слов'ян "відкрив" Проспер Меріме, а Україну — Байрон, Гюго, Делакруа та інші романтики, які зверталися, наприклад, до образу Мазепи. Це дало можливість не лише дивитися на себе європейськими очима, а й розвинути поняття національної ідентичності, яке відсутнє у XVIII ст. Тарас Шевченко, вважає науковець, з'явився в потрібний час і в потрібному місці.

Значну роль у цьому процесі відіграло звернення до національної історії. Хіба не актуальні на сьогодні такі твори Т. Г. Шевченка, як "Кавказ", де героїчно подається боротьба кавказьких народів за національне визволення і збереження власної ідентичності? Чи поема "Сон", в якій згадується Петербург, збудований на кістках українського козацтва, і з позицій вільнолюбства дається оцінка російським царям-тиранам? А у нас сьогодні в Одесі, прикриваючись лицемірною риторикою, ставлять пам'ятник імператриці Катерині II! "А це та "Вторая", що доконала сердешную...", читаємо у Шевченка. На цьому акцентувала увагу незмінний учасник Шевченківських читань культуролог Тетяна Ананченко.

Завдяки ініціативі пані Ананченко, учасниками читань стали й слухачі курсів з української мови (група національних меншин) Одеського інституту удосконалення учителів, які представляють райони Одещини з компактним проживанням болгар, росіян, гагаузів і молдаван. Присутні мали унікальну можливість почути твори Тараса Шевченка мовою цих народів. А славнозвісний "Заповіт" у перекладі гагаузькою мовою читався в присутності самого перекладача, гагаузького письменника і етнолог Валерія Бошкова.

У своєму слові пан Валерій розповів про власний шлях як перекладача, мотиви звернення до поезії Т. Г. Шевченка.

Одна з них — це універсальність творчості українського поета, її позачасовий, і, незважаючи на яскраво виражену національність, інтернаціональний характер. Важливо, щоб любов до поезії Тараса Григоровича, як і до фольклору, прищеплювалися ще з дитинства.

Приємне враження як читці поезії Шевченка залишили учні десятого класу Рішельєвського ліцею, вихованці викладача української мови і літератури, лауреата конкурсу "Учитель року" Олени Бурлаки. Педагог, зокрема, поділилася своїми думками щодо способів актуалізації творчості Тараса Шевченка в умовах сучасної школи.

Темі інсценізації поеми "Гайдамаки" в українському кінематографі та в театрі був присвячений виступ кандидата мистецтвознавства Анни Білик (Одеський національний політехнічний університет). Головним чином, на прикладі постановки "Гайдамаків" Лесем Курбасом розглядалася проблема морального вибору, перед якою постав Іван Гонта як ватажок повсталих і батько приречених на страту дітей та сценічні прийоми, використані режисером для інтерпретації цієї драми з гуманістичних позицій.

Під час Шевченківських читань демонструвалися дві книжкові виставки. На одній з них, яку презентувала провідний бібліограф україно-канадського відділу бібліотеки Ганна Єфімова, були представлені зарубіжні видання творів Кобзаря. Вони свідчать про значний внесок української діаспори в популяризацію і дослідження його творчості у ті часи, коли в Україні все піддавалося жорсткій цензурі. Масштабну постійно діючу виставку про Шевченка як поета, мислителя, художника та громадського діяча "Святої правди голос новий", представила на читаннях організатор і ведуча заходу, завідувач відділу зв'язків з громадськістю та реклами ОДНБ ім. М. Горького Тамара Кухарук.

На думку учасників заходу, Шевченківські читання, які багато років поспіль проводить бібліотека, не повторюються, тому із щирим здивуванням та захопленням доводиться констатувати, що щоразу відкриваєш для себе щось нове у розумінні творчості та особи Великого Кобзаря. Є також ідея присвятити наступні традиційні читання винятково виданням "Кобзаря", ілюстраціях до його творів, у тому числі й перших видань, а також виданням "Кобзаря" на мові інших народів світу.

Володимир Кудлач,

*завідувач сектору відділу зв'язків з громадськістю
Одеської державної наукової бібліотеки ім. М. Горького*

УДК 025.3(477.54)(092)

Василь Якович Джуньковський — перший каталогознавець в Україні

Загальновідомо, що харківська бібліотечна школа заклала фундамент українського бібліотекознавства. Бібліотечні школи виникають там, де зароджуються й "живуть" інші наукові школи. Вони формуються переважно в університетських містах. Атмосфера наукового пошуку, притаманна університетам, сприяла появі особистостей, зацікавлених у розвитку бібліотекознавства як наукового напрямку, формуванню підходів до бібліотекознавчих досліджень. Згадаймо університетських учених (М. Лобачевського, Ф. Рейса, А. Калішевського, К. Рубинського і багатьох інших), чий внесок у бібліотекознавство уможливило саме університетське наукове середовище. Цей аспект в історії бібліотечної справи заслуговує на самостійне дослідження. Отже, шлях, за яким стверджувалось і прямувало вітчизняне бібліотекознавство, може бути таким: Харків, Київ, Одеса, Львів; наукові школи, регіональні бібліотечні школи, українське бібліотекознавство!

Звісно, що школа — поняття конкретне. Воно складається з особистостей, які тягнуть до якогось наукового лідера чи до певного регіону, наприклад, харківська бібліотечна школа. Передтечею її з абсолютною достовірністю можна вважати професора Харківського університету Ва-

силія Яковича Джуньковського. Укладений ним каталог і виданий перший друкований каталог бібліотеки Харківського університету (1824), який до сьогодні зберігається в університетській бібліотеці, започаткував українське каталогознавство. Нещодавно Харківським університетом була видана монографія "Неизвестный В. Я. Джуньковский: ректор Харьковского университета 1821—1826 гг." [8], яка вперше ознайомила широке коло читачів, дослідників з біографією, науковим доробком ректора університету, нашого земляка з Сумщини. Робота розкрила практично невідому грань цієї непересічної людини — його бібліотечно-бібліографічну діяльність, а нас, фахівців, спонукала зробити перший бібліотечно-бібліографічний аналіз укладеного В. Я. Джуньковським "Каталогу..."

Отже, на початку XIX ст. мережа бібліотек Російської імперії тільки формувалась. У ній власну нішу посіли книгозбірні імператорських університетів, де бібліотекарями працювали ординарні професори. В. Джуньковський, незважаючи на ректорські обов'язки, вирішив перебрести на себе ще і керівництво бібліотекою, яка тоді переживала не найкращі часи. Він власноручно склав і оприлюднив її систематичний каталог, який ми оцінюємо як одне з перших до-

сягненн теорії та практики українського, в тому числі харківського бібліотекознавства й бібліографознавства [3].

Звідки у нього виявились неабиякі знання, уміння, навички з бібліотечної каталогізації? Одна річ створити примітивний для внутрішнього вжитку каталог у вигляді розлінованого зошита, та зовсім інше — надрукувати його, зробити доступним і поза бібліотекою, запропонувати як об'єкт можливої критики. Висловимо припущення, що В. Джуньковський ясно усвідомлював, що каталог у вигляді книги має більшу кількість функцій, які могли ефективно "запрацювати": ознайомлення з ними сприяло б науковим відрядженням в університетські анклав, надало б можливості для здійснення книгообмінних операцій, навіть для координації комплектування тощо.

"Каталог..." В. Джуньковського був одним із найперших і найкращих книжкових каталогів Росії. Для цього у нього були всі підстави. Річ у тім, що Василь Якович до створення харківського каталогу уклав три подібних каталоги, працюючи бібліотекарем у Медичній колегії (1795—1799) і Санкт-Петербурзькій медико-хірургічній академії (1803—1818) [1—4]. До того ж В. Джуньковський з усією відповідальністю поставився до організації останнього. Відомо, що ним була підготовлена солідна праця "про бібліографічні системи". З доповіддю про своє бачення структури майбутнього каталогу вчений виступив на засіданні університетського товариства наук.

На жаль, "Каталог..." В. Джуньковського не став об'єктом бібліотечно-бібліографічного аналізу, хоча неодноразово згадувався принагідно. Найвідомішою публікацією, де йдеться про нього, є монографія професора Є. Шамуріна. Тут розділ "Систематизація книг в університетських бібліотеках" відкривається загальною характеристикою аналізованого нами "Каталогу..." [6, т. 2, с. 135]. Євген Іванович дав йому позитивну оцінку, відзначивши труднощі, з якими зіткнувся його укладач.

Спробуємо наголосити на них. По-перше, майже не було досвіду, традицій, відповідних кадрів — фахівців з каталогознавства. По-друге, не було загально визнаної бібліотечно-бібліографічної класифікації. Отож, каталогізатор мав самостійно розробити галузеву структуру майбутнього систематичного каталогу, визначити раціональний спосіб бібліографічної характеристики видань, їхнього угруповання в середині класифікаційних ділень, перелік допоміжних показників до нього.

У передмові до "Каталогу..." укладач зумів чітко, доступно, аргументовано пояснити, яким чином побудовано його галузеву структуру, дрібніші ділення. З'ясувалось, що для цього він ознайомився з усіма існуючими на тоді класифікаціями наук, бібліографічними системами, які завжди були залежними від перших, починаючи від напрацьовань Ф. Трефлера (XVI ст.) та закінчуючи класифікацією А. Тьєбо (1802).

Висловимо припущення, що В. Джуньковський був також знайомий із вітчизняними бібліографічними класифікаціями, наприклад, покладеною в основу латинського "Камерного каталогу" бібліотеки Академії наук, класифікаціями М. Бантиш-Каменського, Г. Міллера, П. Демидова, О. Оленіна.

Природно, що для вченого особливе значення мали бібліографічні системи (класифікації), які були поширені в західноєвропейських університетах. Вони відомі фахівцям, як "факультетські" системи. Останні за побудовою відповідали факультетам, з яких складався класичний університет¹. Це підтверджує і професор Є. Шамурін: "прикладом каталога, ближче всего подходящего к западноевропейскому факультетскому расположению является "Каталог книг библиотеки Харьковского университета" [6, т. 2; с. 135].

Однак, крім того, на структуру каталогу В. Джуньковського мала вплив класифікація австрійського бібліотекаря, ученого і поета Йогана Михала Деніса (1729—1800),

у якого всі науки розташовані в енциклопедичному "Колі знань", а воно збігається з головними діленнями "французької системи": Богослов'я, Юриспруденція, Медицина, Історія, Математика, Філологія. Навіть зв'язки між науками В. Джуньковський пояснює як Й. М. Деніс, зосереджуючи у одному комплексі історичну і географічну літературу. Таке комплектування прагматичне, має певну логіку, оскільки дає змогу всебічно розкрити країну, регіон (сьогодення — минуле).

Отже, розглянемо основний ряд класифікації В. Джуньковського:

- I. Bheologia
- II. Jurisprudentia
- III. Philosophia
- IV. Medicina
- V. Mathesis
- VI. Historia
- VII. Philologia

VIII. Manuscripta, curiositates literariae... (цього відділу у виданні, що аналізується, немає, оскільки так вирішив сам укладач).

Професор В. Джуньковський у передмові до "Каталогу..." прокоментував його: "...Таке розташування книг здається мені найбільш доречним, тому що воно відповідає прийнятому енциклопедичному діленню наук, принципам, які встановлені... До того ж, у самому розташуванні за розділами (відділами) існує внутрішній зв'язок попереднього розряду із наступним. Так, наприклад, теологія зв'язана з юриспруденцією, оскільки основою тут є держава та церковне право. Юриспруденція пов'язана з філософією через натуральну історію, медицина із математикою через анатомію та фізіологію, математика з історією через хронологію, історія з філологією через героїчний епос і, нарешті, філологія з теологією через міфологію" [1, с. IV].

Вісно, що з позицій сучасної науки таке пояснення послідовності галузей знань, природи зв'язків між ними виглядає штучним, дещо наївним, але не зовсім безпідставним щодо тогочасних уявлень про систему знань. Зазначимо, що в цьому обґрунтуванні найважливішим є просте визнання обов'язковості зв'язків між науками у суто прикладній документній класифікації. Саме у такому напрямі нині розвивається класифікаційна думка, наприклад, вітчизняна система ББК.

Як додаток до "Каталогу..." міститься деталізована схема бібліотечно-бібліографічної класифікації В. Джуньковського. Вона має три ступені ділень. Так, перший рівень позначений римськими цифрами (див.: Основний ряд); другий — арабськими, наприклад, III.1 — Логіка, IV.1 — Анатомія; третій — маленькими літерами латинського алфавіту, наприклад, IV.8a — Теорія медикаментів, VI.1c — Geographia.

Шкода, але у самому "Каталозі..." бібліографічні записи документів групуються тільки за діленнями першого ступеня, позначеного римськими цифрами, тобто за широкими галузями знань, без урахування підвідділів та дрібніших ділень, що, безумовно, знижує цінність "Каталогу..." В. Джуньковського. Так, у деяких відділах зосереджено більше тисячі бібліографічних записів. Це не тільки знижує оперативність і ускладнює пошук видань за "Каталогом...", а й порушує систему зв'язків, що існують між спорідненими науками, і отже, знову гальмується пошук. Можливо, укладач був противником дрібних ділень? Але ж у разі можливого збільшення потоку документів, що ввійдуть до фонду, схема поступово поповнюється на другому та третьому рівнях. Отже трьохступенева схема розроблена на порівняно близьку перспективу.

Усередині широких галузевих ділень бібліографічні записи розташовані за латинською абеткою заголовків чи назв документів. Цей запис включає тільки опис видань. Заголовки індивідуальних авторів наводяться у родовому відмінку, наприклад, *Наумова И. Практическое правоведение для граждан...* Назва книг наводиться в прямій формі. Інверсована використовується в об'єднаних описах відомих документів, наприклад:

¹ Словесних наук, моральних і політичних, фізичних і математичних, лікарських та медичних, тобто історико-філологічний, юридичний, фізико-математичний та медичний факультети.

— *Учебных заведений* [устав. — Н. Березюк, В. Седих], *подведомственных Университетам*. 8.С.П.804;

— *Морской [устав], о всем, что касается доброму управлению в бытность Флота на море*. 4.С.П.780-93.

У цілому бібліографічний опис в "Каталозі..." є таким: *Condorcet Bibliotheque de l'homme public 1-28 vol 8. Paris. 797*

Джунковського В. Наставление о делании фаянсовой посуды. 8.С.П.814.

У записах відсутні важливі елементи: кількість сторінок, сигли. Такі рекомендації-традиції існували на той час.

Як важливий позитив "Каталогу..." слід відзначити застосування прийому дублювання записів для видань складного, комплексного змісту. На той час такий прийом не був широко розповсюдженим, наприклад, у відділі III Philosphia відображається книга Измайлова А. "Рассуждение о нищих". Вона ж міститься й у відділі VII Philologia.

Обов'язковою частиною подібних каталогів й дотепер залишається покажчик авторів. Він давав можливість додатково розкривати авторський склад бібліотечного фонду й тому є зрозумілим, чому університетські бібліотеки не поспішали з організацією алфавітних каталогів.

В аналізованому виданні "Index Auctorum..." містить розставлені за латинською абеткою прізвища авторів творів (інші особи тут не згадуються), переважно без ініціалів, поруч записуються сторінки "Каталогу...", де відбиті відповідні бібліографічні записи. Відсутність ініціалів ускладнює пошук творів конкретних авторів, оскільки це можуть бути просто однофамільці. Неначе відчуваючи подібну ситуацію, В. Джунковський інколи вводить до персональної рубрики один ініціал, наприклад, Берлінський М. 185.294, Джунковський В. 205.393 тощо. Якщо іноземний автор має переклади російською мовою, то у покажчик імен вводиться тільки заголовок мовою оригіналу, наприклад, Rouseau 64.111.448 (на цій сторінці знаходяться опис твору, перекладеного російською).

Цікаво, що в бібліотеці університету зберігся ще один примірник "Каталогу...", ймовірно, виданий для внутрішнього використання. Це том великого формату, в якому чергуються друковані і чисті аркуші. На чистих аркушах від руки зроблено бібліографічні записи. Таким чином після видання "Каталогу..." робились записи нових надходжень.

Насамкінець відзначимо, що в систематичному каталозі відображено 6266 записів, а не 1678, як це було зазначено в деяких публікаціях. Остання цифра — це бібліотечний фонд на момент видання каталогу. Цікаво, що до нього каталогознавець не включив значний фонд дисертацій, періодичних видань, дублетів. Можливо, що він хотів оприлюднити окремий каталог дисертацій, а можливо й додатковий випуск.

"Каталог..." В. Джунковського став підмурком інших майбутніх книжкових каталогів бібліотеки Харківського університету, де використовувалась схема вченого, методичні прийоми, ним розроблені. І навіть перший картковий повний систематичний каталог, створений у 1906 р., що

відбивав надходження до бібліотеки за останні 25 років, знов-таки був побудований за схемою В. Джунковського. Звісно, що ця схема вже й не відповідала тодішнім принципам побудови подібних каталогів, але була зручною, звичною для університетської книгозбірні. Тому-то й проіснувала більше 100 років.

Таким чином, українське бібліотекознавство, у тому числі харківська школа зародились на ґрунті систематичної каталогізації. Цей факт задокументований виданням (1824), першого друкованого каталогу в Україні. Систематичний каталог такого рівня не можна було створити тільки за допомогою звичайного запозичення західноєвропейської теорії та практики. Василь Якович зумів їх творчо адаптувати відповідно до умов, у яких перебували бібліотеки перших університетів Російської імперії, змісту інформаційних потреб і запитів власних читачів, закласти стали традиції щодо організації систематичного каталогу в університетських книгозбірнях. Він був одним із найперших професіоналів-каталогізаторів, теоретиків і практиків.

Список використаної літератури

1. *Catalogus librorum Bibliothecae Caesariae universitatis literarum Charcoviensis* = [Каталог бібліотеки Харьковского имп. университета] / Cura Basilii, Dzunowsky Professoris P. O. Charkoviae: Turpis academicis. — [Б. г. : б. и.], 1824. — 511 р.
2. *Багалей Д. И.* Опыт истории Харьковского университета : (по неизд. материалам). Т. 2. (1815—1835 гг.) / Д. И. Багалей. — Х. : [б. и.], 1904. — 1136 с.
3. *Березюк Н. М.* Библиотека Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина за 200 лет (1805—2005) / Н. М. Березюк, И. Г. Левченко, Р. П. Чигринова. — Х. : Тимченко, 2006. — 390 с. : ил.
4. *Библиографический словарь ученых Харьковского университета*. Т. 1. Ректоры (1805—1919, 1933—1995) / сост.: В. Д. Прокопова, Р. А. Ставинская, М. Г. Швалб [и др.]. — Х. : НФТЦ, 1995. — 127 с.
5. *История Императорской военно-медицинской (бывшей медико-хирургической) академии за 100 лет, 1798—1898* / под ред. Ивановского. — СПб. : Тип. М-ва внутр. дел, 1848. — 828 с.
6. *Шамурин Е. И.* Очерки по истории библиотечно-библиографической классификации : в 2 т. / Шамурин Е. И. — М. : Всесоюз. кн. палата, 1955. — Т. 2. — 599 с.
7. *Корнейчик И. И.* История української бібліографії. Дожовтневий період : (нарис) / І. І. Корнейчик. — Х. : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1971. — 374 с.
8. *Березюк Н. М.* Неизвестный В. Я. Джунковский: ректор Харьковского университета (1821—1826 гг.) / Н. М. Березюк. — Х. : Тимченко, 2008. — 312 с. : ил.

Ніна Березюк,

головний бібліограф Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразина

Віктор Седих,

кандидат педагогічних наук, доцент ХДАК

КОНФЕРЕНЦІЇ. КОНКУРСИ. ВИСТАВКИ

УДК 069.9:002.2](430)"2009"

З 11 по 29 березня у Лейпцигу вирував книжковий ярмарок, який світова видавнича спільнота називає "молодшим братом" франкфуртського. Започаткований майже вісім століть тому, він останніми роками спеціалізується на літературі з Центральної та Східної Європи.

У виставковому комплексі ярмарку пройшло понад 2200 симпозиумів, літературних дискусій, конференцій, семінарів, читань і зустрічей з письменниками. З-поміж них закцентуємо насамперед увагу на одній з ярмаркових акцій

Причинилися чи зачинилися ворота?

"З 1989 по 2009. Куди несе Європу?", адже тільки у ній одній була репрезентована українська література. Її повпредом став івано-франківський письменник Тарас Прохасько. Він читав свої твори та взяв участь у дискусії, яка відбулася у так званому кафе "Європа". У рамках цієї акції також виступили автори з Хорватії, Угорщини, Німеччини, Нідерландів, Словаччини.

Організатор цієї письменницької акції Томас Гайгер зазначив, що ярмарок не дбає про національні літератури,